

Др Димитрије М. Калезић

ПРОПОВИЈЕД ЈЕВАНЂЕЉА И СВЕТОТАИНСКИ ЖИВОТ ЦРКВЕ

У наслову теме коју сам прихватио да обрадим истакнута су два предмета: један је проповијед јеванђеља, а други — светотаински живот Цркве. Ова, на изглед, двојна тема, по моме схватању, захтијева дубље понирање и унутрашње поимање. Зато ћу покушати да јој тако приђем. Само такав, унутрашњи третман омогућује улажење у сву сложеност и тананост градива које собом носи ова тема. Полазећи од онога што чини бит Цркве — а то су саборност и благодат Божја — моћи ћемо да превладамо ово привидно и површно двојство теме. Такво виђење и излагање градива бива адекватно, јер Црква није механизам, него организам, а проповијед јеванђеља и светотаински живот Цркве — то су основна дјеловања саборнога организма Цркве.

* * *

У мноштву свјетова невидљивих и видљивих, од атомскога микросвијета васионских галаксија, свакако је најтајанственије, најсложеније, најчудније и најнепредвидљивије биће човјек. Тај, по ријечима пјесника, цар и роб¹ има огромну лествицу свога моралног кретања — од свијетлих наднебеских висина светости до понорних дубина крајње грешности; Богочовјек и Ђавочовјек — то су његови висински узлети, домети, и понорна сурвавања, падови. А онтолошки гледано, човјек је увијек тварно биће: створен је а не постоји од вјечности, намијењен је бескрају и бесмртности а не само овоме ограниченом свијету у коме сада живи; он није кадар да створи сам себе, али не може ни да уништи сам себе. Човјек, једноставно, има позив и назначење да постане бог по благодати,² али не и по природи: природом он остаје што је и био — твар, створ. Ту човјекову динамичност воље и стабилност природе лијепо је истакао један изванредно суптилни и умни светац, св. Јефрем Сиријски, ријечима: „Сви смо ми променљиви по својој слободној вољи, но не по природи“.³

Човјек стварно има огромне могућности кретања управо као последицу своје слободне воље; а његова воља може да буде двојако употребљена, активирана — добро употребљена и злоупотребљена. Због злоупотребљене слободе човјек је пао у гријех, истјеран из раја,

¹ *Державин* у својој *Оди Богу* и *Њепош* у *оди Црногорац к свемогућем Богу*.

² др Јустин Поповић, *Догматика православне цркве*, III, Београд, 1978, 537.

³ Исто, 551.

лишен благодати Божје коју је имао у рају у стању невиности, подређен је стихијама природе, али — једном даровану слободу Бог му није одузео: слобода је остала и даље битно својство човјекова бића; у противном, човјек би био обезличен, рашчовјечен и сведен на аутомат. Оптерећен последицама гријеха природни човјек је себе обезблагодатио. Тако палог човјека, а преко њега и природу, спасава Бог који се оваплотио у човјека Исуса Христа који је једини посредник између Бога и људи (I Тм 2, 5) и који је, као такав, једини спаситељ свих (I Тм 4, 10) бића и ствари које су удаљене од благодатног дејства; у питању су, свакако, бића која драговољно приме спасење које Христос доноси, нуди.

Велико Христово дјело спасења палог човјека и ствари, свијета природе, није једноставно поништење првородног гријеха и воспостављање старог Адама — његова, дакле, рестаурација. У том случају Христос би био Бог поправљач (*deus reparativus*) који воспоставља, обнавља, подиже... пало. Не. Христос је дошао да створи новог човјека и нови свијет: онај који је у Христу нова је твар (II Кор 5, 17). И управо та нова твар а не обрезане или необрезане (Гл 6, 15) — то је оно што нам свједочи да је спасење нешто више од искупљења. Искупљење или откуп би била само отплата дуга и — ништа више, док спасење представља нешто више и ново. Зато је Христос спаситељ Бог Творац (*deus creativus*).⁴ Мимо Христа нема другог спаситеља; поред његова имена нема другог имена под небом, датога људима, којим би се ми могли спасти (Д ап 4, 12). Свакако због тога што је било и *ради тога* што ће бити, Божје име се поштује, и то поштовање је основ православне побожности.⁵

Пред искупљеним и спасеним човјеком су се отворили непрегледни и недогледни простори: он је спасен, његова слободна воља је добила нове моћи — човјек је облагоданен. У личности Богочовјека — истинитог Бога и истинитог човјека — сабране су све људске личности, сви нараштаји, човјек у начелу и у појединостима и — сви су спасени. Зато основ човјекова спасења, гледано субјективно, чини човјекова вјера у Богочовјека. У Богочовјеку се човјек разрастао и развио у свим димензијама, дошао до свога пуног узраста — савршеног (II Тм 3, 17). Недогледи свијета вјере су несводиви у рационалног разрешење; они су антиномични. Зато обичне гносеолошке категорије „нијесу адекватне тој тајанственој дубокој средини у којој благодат дјелује у стихији слободног људског духа“⁶. Богочовјек је „измирио површину са дубином, цјелину са дијелом, и представља интегрални субјект. К њему тежи и твар у цјелини“⁷. Тако долази до хришћанског свејединства у Христу⁸ које

⁴ др Димитрије Најдановић, *Блажени и блаженства*, Минхен, 1965, 247.

⁵ Сергеј Н. Булгаков, *Православие*, УМСА-PRESS, Париз, 1965, 252.

⁶ Симон Л. Франк, *Свет во тьме*, УМСА-PRESS, Париз, 1949, 188.

⁷ Лев П. Карсавин, *Философия истории*, Берлин, 1923, 77.

⁸ Философију свејединства код Руса, посебно њену антрополошку садржину обрађују моје књиге *Руска философија свејединства* (Београд, 1983) и *Антропологија философије свејединства и Библија* (Београд, 1983). Хришћанско догматско схватање свејединства види код Јустина Поковића у *Догматици III*, 45 и 76—78, поред осталих сродних мјеста.

је антиципација есхатолошкога стања у коме ће да буде Бог све у свему (I Кор 15, 28).

Човјекољубиви Бог привлачи човјека себи. Али то привлачење није слично магнетском дјеловању: магнет својом силом неодољиво привлачи себи мртве опилке гвожђа по механичкој нужности. А мртви предмети су беживотни, безлични, неслободни; они су подређени дјеловању слијепе механичке силе.

Лични Бог покреће личнога човјека, своју тварну слику коју је обновио, својим дјеловањем; а његово дјеловање на човјека је отприлике слично дјеловању предмета љубави на субјект који воли; Бог човека одобробољава, мотивише, привлачи к себи и овладава његовим срцем⁹. Човјек својим духовним очима увиђа и својим духовним умом поима да је то, у ствари, оно што представља Оригинал или Прволик чија је он слика или отисак. Зато је он егзистенцијално заинтересован да овлада тим вриједностима, а те вриједности су оно што чини саму суштину његове људскости, разликујући га од природе. Човјекова обновљена и препорођена, освјештена личност освјешћује се у Богу, усправно стоји пред њим и свим средствима свога сазнања (умом, вољом, осјећањем, памћењем, прозрењем, доживљајем...) дознаје да је Бог отац свјетлости од кога силази одозго сваки савршени дар.¹⁰ Отворен према Богу, човјек није слијепа механичка направа нити неки беживотни и анемични медијум, него субјект — високо свјестан себе као са-радника, са-говорника Божјег. Хришћанство учи да је свако добро зависно од Бога: *без мене не можете чинити ништа* (Јн 15, 5), рекао је Христос. То учење није неки крути теолошки детерминизам; напротив, у тој зависности човјека од Бога чува се пуна слобода за коју је тијесан сваки детерминизам, па и онај најлабавији. Наиме, овдје „слободна иницијатива доброга поступка полази од човјека, али њено завршавање постиже се путем сједињења са силом Божјом“.¹¹

Кроз ово философски разуђено и богословски продубљено поимање човјека, односно његова унутрашњег бића и свијета, у првome реду његове вољне димензије, пуном ширином уочавамо његове више, натприродне димензије. У првome плану стоји његова богочовјечанска вјера; њу, по ријечима великога богослова нашега вијека — Јустина Поповића,¹² условљавају двије огромне, бескрајне силе које стоје једна према другој: то су благодат Божја и слобода човјекова. Кад су њих двије сједињене вјером, оне дају светога човјека; а кад су разједињене и у раскорак, оне омогућују пад човјеков. Човјек се, у таквоме стању, отуђује од Бога и ослања се на самога себе, релативнога и немоћног, и заснива своју аутономију која га води гордости, а гордост је почетак и мајка свих грехова, свакога сепар-

⁹ Франк, *Свет во тьме*, 187.

¹⁰ Заамвона молитва на литургији. Врло је упутно са овим упоредити садржину књиге Николаја Лосскога *Ценност и бытие*, YMCA-PRESS, Paris, 1931, чији поднаслов гласи: Бог и царствие Божие как основа ценностей.

¹¹ Николай О. Лосский, *Условия абсолютного добра*, YMCA-PRESS, Париж, 1949, 330.

¹² Ј. Поповић, *Догматика*, III, 553.

ратизма и болесне искључивости. Управо је такав секуларизовани човјек европске грађанске културе новог вијека. — Човјек хришћанске културе је потпуно друкчији: он себе сматра и осјећа само својним кад је у комуникацији са Богом, у Цркви — то је његов вјечни живот и нормална атмосфера. Тада је он постојан, напаја се Божјом благодаћу и храни своју слободу одговарајућом храном да још боље окрилати и добије нов полет а не да се извргне у вулгарну слободу која није ништа друго до несвјесно робовање стихијама овога свијета. Такав човјек поима себе као уд у саборном организму Цркве (ср I Кор 6, 15); он храни себе ријечју јеванђеља, јер њу слуша и по њој живи — он је органска ћелија која живи својим пуним животом и има своје функције у великоме организму, Цркви. Проповијед јеванђеља је у надлежности Цркве, јер је она тијело Христово и ризница Христових дарова као што је јеванђеље наука Христова. Па као што сам Христос није од овога свијета (Јн 18, 36) — тако ни Црква која је његово тијело и неисцрпни депозит његова учења није од овога свијета. Али иако Христос, Црква и јеванђеље нијесу од овога свијета — они нијесу ни одвојени од овога свијета, него свијет ураста у њих и постаје екран његових дејстава. Христос се оприродио, остајући и даље натприродан; свијет се облагодатио улазећи у организам Цркве као његов конститутивни дио; јеванђеље се проповиједа, схвата и доживљава у свијету и тиме улива у свијет више вриједности. Тако је Црква, као Богочовјеково тијело, небоземна жива заједница. Њеноме организму је сам Господ Христос бесмртна глава, а Дух Свети — као бесмртна душа.¹³ Као ризница и раздавалац свакога спасилачког знања и мудрости, Црква је чувар и интерпретатор откривенога учења, а као тијело Христово она је битно свети организам: у њој је све света тајна, уопште сав живот њен и благодатна дјелатност њена.¹⁴ Зато се „истинита светост не налази изван Цркве и не даје се мимо ње“.¹⁵

Свакако под утицајем нововјековне културе и менталитета ми смо навикли да неке елементарне ствари уносимо у уџбенике и да их држимо окамењене, сматрајући да је то крајњи домет и дно знања. Тако, на примјер, типично школски схватамо, па то узимамо и за тачно, да је јеванђеље текст који су писала четири Христова ученика — јеванђелисти. Слично томе, свете тајне су само оних седам свештенорадњи које су нам познате из катихизиса. Узимамо само ова два појма која су положена у основе наше теме.

Уствари, ово питање сасвим друкчије стоји; оно је засновано на неупоредиво већој ширини и неизмјерној дубини. Јеванђеље је наука Христова — та блага вијест која је употпунила старозавјетно Божје открочење. Сјетимо се да је Бог на разне начине говорио старозавјетним генерацијама преко пророка, а новозавјетним нараштајима — и савременима и следећим — говори преко свога Сина (Јевр 1, 17) са којим је он једно (Јн 10, 30), једнобитни су. Сјетимо се, даље, да се старозавјетни закон *ДАДЕ преко Мојсија, а благодат и истина ПОСТАДЕ од Исуса Христа* (Јн 1, 17).

¹³ Исто, 212.

¹⁴ Исто, 576.

¹⁵ Булгаков, *Православие*, 220.

Најдубљи коријен и извор свих благодатних тајни које су нам опитно доступне у Цркви јесте Бог. То је Бог кога *није нико видио никад*, али који није себе затворио у таму и остао непознат (*deus absconditus*), него га људима објавио његов јединородни Син (Јн 1, 18; I Јн 4, 12; I Тм 6, 16). Син је објавио славу Очевој која није тјелесна па се и не види тјелесним очима, него је духовна и тајанствено прожима природу и може се видјети, али — духовним очима које су органи личности, срца. Зато је у Светоме писму Божјем речено: *Благо онима који су чиста срца, јер ће Бога видјети* (Мт 5, 8). Горњи став да је Бог невидљив, односи се на његову суштину, на његову, дакле, метаонтологију која је за све створено — за људе и анђеле — незнатна, надсазнајна тајна — док се други став односи на његове благодатне дарове које излива у виду енергија на све створено. То је она страна његова бића — његова, дакле, слава којом је Црква максимално испуњена, засићена.

Благодатни дарови Божји давани су људима у изобиљу у рају, а касније анђелима — дакле, невиним личностима. Послије пада у рају и изгона из раја људи посједују само природну благодат — то су сви Божји дарови: живот, здравље, разум, слобода, благостање... Благодат Бога Спаситеља постаје од Исуса Христа (Јн 1, 17); она је кроз Исуса и у Исусу дата свој ствари, нарочито палом човјеку.¹⁶

На дан Педесетнице необични пожар је букнуо у Јерусалиму: огњени језици су својом топлотом и топлином загријали срца свих присутних који су их прихватили. Ти благодатни дарови су дошли с неба, као и наука коју је Христос донио. Они су оспособили, научили и одушевили проповједнике. Наука коју је донио Христос јесте јеванђеље или блага вијест Божја (Д ап 20, 24) — зато је он Бог сваке благодати (II Петр 5, 10); а благодат коју је, испуњавајући своје обећање (Јн 15, 26; Лк 24, 49), послао на дан Педесетнице — то је испуњење његова учења, дар који је обећавало то учење. Зато су јеванђеље и благодат два основна извора светотаинскога бића Цркве; између њих нема несугласица, нити уопште може бити, јер су обоје од једнога Бога. Отуда у Цркви није довољно само учење, нити само дјелање, него — и једно и друго, прожети једно другим. То су, у ствари, теорија и пракса Цркве.

Натприродна Божја благодат која се о Педесетници излила у свијет природе иста је као и данас. Она чини живот Цркве — ону дубоку, мистичну страну живота која високо превазилази историјске токове његове.

Благодат као дар природи и човјеку не може да буде адекватно схваћена људским умом и изражена људским ријечима. Иако се она налази у центру учења о Цркви и чини његову мистичну основу, она „нема по себи јасности коју би било природно очекивати, ни терминолошки, ни богословски. Најопштија дефиниција благодати веже благодат за дјеловање Бога у човјеку, и у томе смислу благодат је натприродни дар, сила и дјеловање божанско у тварноме жи-

¹⁶ Макарије, митрополит московски, *Православно догматичко богословље*, II, превео Митрофан Шевић, Сремски Карловци, 1896, 111.

воту“.¹⁷ Хришћанско богословље се више бави питањем облика дјеловања, него питањем суштине благодати. То је потпуно и разумљиво, јер суштина благодати је натприродна и као таква је изнад домета људскога сазнања — док је њено дјеловање опитно, доживљајно, примитивно... и као такви његови феномени, односно феномени преображења, исцјељења, оздрављења... уочљиви су.

Благодат се обично означава као тајна. Уствари, она и јесте услов и садржина, дар тајне. Код израза „тајна“ и његове употребе примјећује се више значења. У примјени на благодат тај израз има посебну употребу, и неадекватан је. Ако је уопште могуће дефинисати, односно „ухватити“ благодат у термин „тајна“ — онда је благодат тајна тајни, тајна над тајнама, тајнодјејство саме Цркве, а Црква, опет, депозит благодати и натприродног открочења уопште. Благодат је тајна *sui generis*; она представља предискуствену свеукупност дарова и добара које Црква дијели, не трошећи их; она је услов, извор, садржај осталих тајни које су, иако тајне, тајне само утолико уколико благодат струји кроз њихове ријечи, радње — кроз њихове, дакле, обреде. Благодат је пут и реална веза у општењу Бога и човјека. Стога су поједине свете тајне које се коријене у Цркви само изражаји, тачке, епизоде благодати¹⁸ која струји кроз организам Цркве. Одребене тајне су нешто функционално: кроз њих благодат струји. Ако оне немају те функције, онда оне личе на зазидане прозоре кроз које не може да уђе у грађевину васионску и у микрокосмос, у човјека, нешто натприродно. Такви прозори нијесу прозори, и такви обреди не би имали улогу тајне, тј. не би били функционални.

Појмљена „одозго“, надпојмовно, Црква је тајна свијета. У свијету се она раскрива и представља као тајанство. Зато је најшира дефиниција тајне да је то јављање или манифестација дјеловања Цркве. Црква као депозит благодати, као светајна или свеукупност тајни, није посебна установа какве су остале свете тајне, него је Црква с једне стране свештено збивање — продужетак Педесетнице, односно изобилне ерупције благодати из натприроде у природу; у том смислу, даље, Црква је раскривање и објава вијести да је служба тајне од постања свијета скривена у Богу (Еф 3, 9). С друге, пак, стране, Црква је највиша и најтјешња активност сарадње Бога и човјека у Богочовјеку Христу коју је он испољио на Тајној вечери.¹⁹

Благодатни дарови су дати Цркви у њеној саборности. Исто тако јој је дато и Свето открочење — обје његове традиције, оба канала, и Писмо и Предање, на чување и правилну интерпретацију.

Начело саборности је основ учењу и животу Цркве. Из њега њен живот и њено учење вuku своје животне сокове, њиме се хране. Сакраментални живот Цркве не почива на историјскоме факту Христовом оснивања тајни, него на нечему што претходи оснивању тајни, а то је — тајанствени живот Цркве. Благодат Свете Тројице струји

¹⁷ Сергей Н. Булгаков, *Невеста Агнца, О Богочеловечестве*, III, УМСА-PRESS, 1930, 318.

¹⁸ Исто, 319.

¹⁹ Исто, 296—297.

кроз Цркву, у Цркви живи, дјела, ствара... Посебне свете тајне су тајне двојако: тиме што су у Цркву уграђене — то је њихова формална страна, и тиме што благодат, којом је Црква испуњена, кроз њих струји — то је њихова садржинска и функционална страна. Посебне тајне су тајне — благодаћу. Тако је и сваки храшћанин — хришћанин благодаћу²⁰ — оним, дакле што је добио натприродно, а не оним што има наслијеђено од природе. По учењу светих отаца Цркве — почев од прве тајне, стварања, или почев од највеће, оваплоћења, па даље, тајне су божански благодатни изласци — *требоди*, божанске енергије које се дају људима и свијету уопште.²¹ Свете тајне или мистерије су изузетна или превасходна оруђа обожења, јер кроз њих Бог облагодатљује, обожује оно што није ни благодат ни Бог. Као такве, тајне су категорије новотворења.²² Из тајанственоса бескрајнога и безданог резервоара тајни — дакле, из Цркве — излива се благодат Божја. Све што из Цркве проистиче и истиче, то је интегрални светотаински „метаболизам“, надсхватљиво претварање. Црква — то обиталиште Свете Тројице, то тијело Христово, та благодатна богата ризница дарова Светога Духа — дејствује „интегрално и универзално као светотаински ентитет“.²³

Број светих тајни је непознат; адекватније речено, нема броја у који се оне могу свести. Прије свега, не може у систем нашега схватања да се сведе богатство Божјега дјеловања. Зато број седам као мјера светих тајни уопште нема испрпљујући карактер, јер је количина тајнодејстава неупоредиво већа од ма колико великог броја, па и од симболичног и свештеног — седам. Све је у Цркви света тајна, све је свештенорадња, тајнорадња. Овамо иду, на примјер, сва црквена освећења (храма, куће, воде, хљеба, плодова, ствари...); сва су црквена чинодејства — чудотворства, јер су њихове последице квалитетом као и седам главних светих тајни, односно евхаристије која чини срце цијелога светотаинског организма Цркве.²⁴ Светотаински метаболизам, чудотворење, стварање новог — све су то реална облагодатења природних елемената, частица. *Службеник* и *Требници* (Мали, Велики, Доподнителни) — то су приручници разних чинодејстава, односно тајнодејстава — чудодејстава. Благодатно дјеловање присуствује у природи, али је невидљиво и несхватљиво природним мјерама и органима сазнања — зато је то тајна; али последице тајне су видљиве јер се одражавају на природи — зато знамо о тајни, за тајну.

Саборни живот који воде чланови Цркве на Земљи није сведен само на простор и вријеме, него их превазилази. Дакле, историјске, па и тварне димензије нијесу границе Цркве. У Христовоме тијелу, Цркви, као у сабирном сочиву, сабрани су сви чланови Цркве: анђели и свети који живе у заједници са Богом. Ту су и грешници који траже

²⁰ Ј. Поповић, *Догматика*, III, 560.

²¹ Исто, 549.

²² Најдановић, *Блажени и блаженства*, 250.

²³ Исто, 253—254.

²⁴ Булгаков, *Православие*, 245—246; Најдановић, *Блажени и блаженства*, 253—254; Јустин Поповић, *Догматика православног цркве*, II, Београд, 1980, 262; Исти, *Догматика*, III, 563; Еп. Николај, *Диван*, Минхен, 1953, 133 и даље.

спасење и желе да се накалеме на благодатно стабло Цркве: није у Цркви само пшеница — у сфери њенога историјског простирања — него је ту прибран и кукољ; друкчије речено, у њу су укључени у њеној историјској димензији и грешници који се спасавају.²⁵ Кад ово кажемо, имамо у виду ријеч апостола Јована: *Ако речемо да гријеха немамо, себе варамо, и истине нема у нама* (I Јн 1, 8), а ово је мјесто у пуној вези са једним другим које каже да нико од људи није без гријеха (I Цар 8, 36).

Имајући у виду да у Цркви има и грешних људи, примијећено је од стране једнога великог богослова нашега вијека, Сергија Булгакова, да Црква није само „живот у светости, него и општење на основу светости“²⁶ саборни живот са свима светима, заједничарење са Богом који је свет по себи и извор је светости (Еф 3, 18; Кл 2, 19).

Али без обзира на присуство грешника у Цркви, Црква је света: света је од Бога и његове благодати, а та је светост изворна и неупоредиво је дубља од стања грешности њених чланова. Као што на круни зеленога дрвета има сувих гранчица које више нијесу живе, а општи утисак је да је дрво живо и зелено — тако је и са Црквом. Ово нас упућује на још један закључак — да Црква није само збир људи, какве су разне заједнице и друштва, него су њене димензије много дубље и обухватније од социолошких, историјских, временских и других великих а ипак ограничених димензија живота и живљења.

* * *

На крају, вратимо се поново нашој теми.

Не можемо уопште говорити посебно о проповиједи јеванђеља и посебно о светотанском животу Цркве. То двоје су ријеч и дјело истога поступка — натприроднога у природи. У дубинама Откровења, откуд сеже ријеч јеванђеља и струја благодати, зрачи светост која се преко та два канала улива у круте и крте оквире грубе природе која се тиме преображава, претвара, па имамо освештане ствари које су укључене у слив благодати, и свете људе, посвећене, који заједно са анђелима у хорovima славе Бога; и више од тога, они се причешћују, они узимају у-дјела, с-једињују се с Богом и тиме се освећују, онебесују, обесмрћују... Они своју природну људскост богате новим квалитетима, превазилазећи тако природни свој основ и постижући натприродно назначење своје личности.

²⁵ Булгаков, *Православие*, 217.

²⁶ Исто, 216.